

Язык и дискурс:
семантический, прагматический и лингводидактический
аспекты

М. В. Шуцк

**АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ
ЗАПАЗЫЧАНЫХ ГЕРМАНІЗМАЎ
У ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

Значэнне слова прадстаўляе сабой комплексную велічыню. Яго семантыка можа ўключаць не толькі паняційны, катэгорыяльны і стылістычны аспекты, але і эмацыянальна-ацэначны кампанент, які адлюстроўвае адносіны носьбітаў мовы да таго ці іншага прадмета ці з'явы рэчаіснасці. Такім чынам, у значэнні слоў разам з паняційным ядром існуюць элементы эмацыянальнага характару (канатацыі),



якія выступаюць не як непасрэднае праяўленне пачуцця, а як свядомае паведамленне аб гэтым пачуцці.

Існуе мноства дэфініцый і класіфікацый паняцця «канатацыя». Не выпадкова В.Тэлія лічыць, што яно з'яўляецца дыфузным паняццем. На яе думку, «канатацыя – семантычная істотнасць, якая аказіянальна ці узуальна ўваходзіць у семантыку моўных адзінак і выражае эматыўна-ацэначныя і стылістычна маркіраваныя адносіны суб'екта маўлення да рэчаіснасці пры яе абазначэнні ў выказванні, якое атрымлівае на аснове гэтай інфармацыі экспрэсіўны эффект» [1, 5].

Асноўная функцыя канатацыі – уздзеянне на адрасата, якое дасягаецца шляхам паведамлення суб'екта аб некаторай значнасці для адрасанта таго элемента рэчаіснасці, аб якім ідзе гаворка. Адначасова сродкі, якія змяшчаюць канатацыю, характарызуюць, з аднаго боку, прадмет маўлення, а з іншага боку – самога адрасанта, бо яны як бы ўказваюць на яго сістэму каштоўнасцей [1,31]. Гэтыя функцыі маюць важнае значэнне для стварэння мастацкіх вобразаў, таму моўныя адзінкі з канатацыйным кампанентам (сярод іх і запазычанні) адыгрываюць адметную ролю ў літаратурных творах.

Як паказвае аналіз, тэксты твораў беларускай мастацкай літаратуры, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне, не змяшчаюць германізмаў, якія б можна было прызнаць поўнаасцю нейтральнымі. Частка нямецкамоўных слоў утрымлівае экспрэсіўна-ацэначны кампанент ужо з мовы-крыніцы. Напрыклад, лаянкавая лексіка ці словы, якія маюць станоўчую афарбоўку (*gut – добра, lieber – дарагі*). Семантычнае прызначэнне такой лексікі заключаецца не толькі ў назве рэферэнта, але і ў адначасовай выразнасці эмацыянальных адносін да яго з боку адрасанта (станоўчых ці адмоўных), выразнасці экспрэсіўных і ацэначных адценняў [2, 82].

Частка германізмаў, ужытых у даследаваных намі творах, у нямецкай мове з'яўляецца нейтральнай (*Frau – жанчына, жонка, Bauer – селянін, Stube – пакой* [3]), аднак трапляючы ў кантэкст беларускіх мастацкіх твораў, такія нейтральныя лексемы, таксама як і словы з зыходнай станоўчай афарбоўкай, набываюць пэўную негатыўную экспрэсію. Што ж да нейтральных адзінак, то гэтыя тлумачыцца іх «гіпермаркіраванасцю», наяўнасцю ў іх разнастайных

ярлыкоў-маркераў [4, 55], якія па-рознаму праяўляюцца ў залежнасці ад кантэксту.

Адзінкі ж, якія маюць ў нямецкай мове станоўчую афарбоўку, у беларускай мове спазнаюць рэверсію – змену канатацыі на процілеглую, што дазваляе пісьменніку яскрава выразіць свае эмоцыі ці эмоцыі персанажаў, даць ацэнку падзеям і героям твораў, ахарактарызаваць іх, узмацніць выразнасць думак і пачуццяў [5, 21–22]: «Збіт твой нос, як сліва, І твае кагорты Даюць **«махендрал»** [К-с II, с. 333]. Дзеяслоў *taschen* (рабіць) у нямецкай мове нейтральны. «**Найлепшы камарад**» зайшоўся сытым смехам» [Бр. I, с. 92]. Слова *камарад* (таварыш, сябар) у нямецкай мове выражае станоўчую ацэнку, але кантэкст мастацкага твора насычае яго адценнем зневажальнасці, змяняе ацэнку на адмоўную.

Германізмы, ужытыя ў творах беларускай мастацкай літаратуры, могуць удакладняцца наступнымі беларускамоўнымі адзінкамі, якія надаюць запазычанням пэўныя экспрэсіўныя адценні:

- азначэннямі-прыдаткамі: «*І дарогі перахватвалі, і свае каравулы выстаўлялі, і пасылалі карныя экспедыцыі, і падсылалі сваіх **паліцаяў-шпіёнаў**, навярбованых з розных людскіх падонкаў, дынішто іх не выратоўвала» [К-с V, с. 453]; «**Няхай жа гад-фюрэр** крываваы, **Кат Гітлер** запіша сабе: Здабудзе ён толькі той славы, Што знойдзе асіну сабе» [К-с VII, с. 193]; «**Чатырох палонных, што працавалі на складзе, таўсцюх фельдфебель** называў то «апосталамі», то «мужамі галілейскімі» [Бр. I, с. 99];*

- адасабленнямі: «**Загадзя, потайкам дамовіўся ён з адным паліцаям, даверанаю гестапаўскаю падлюгаю**» [К-с V, с. 463]; «**Было іх не дужа багата: Якісь лейтэнант, капітан Ды обер** адзін **вуграваты, Тыповы фашысцкі чурбан**» [К-с VII, с. 267]; «**На савецкі зрок пражоры Косіць звер – Майстар «расавых тэорый», Фюрэр гер**» [К-с II, с. 342]; «**А “гер інжэнер”, верны слуга сваіх гаспадароў, усміхаўся**» [Бр. I, с. 117];

- эпітэтамі: «**Гнусны вобраз паліцая** паўстаў зараз перад **Петрыкам**» [К-с V, с. 463]; «**Выкінуць псіну і людажэрца, Прасмердлага фюрэра вон**» [К-с II, с. 246]; «**Свіныя вочкі паліцая** забегалі, як мышкі» [К-с V, с. 465]; «**Зайшлі не туды вы: І самі падохнеце хутка І фюрэр**

паршывы» [К-с VII, с. 261]; *«Зірнуў на дучэ фюрэр цёрты I апускае зрок уніз, Як злодзей выкрыты, прыпёрты, Смяецца, нібы і не ліс»* [К-с II, с. 385]; *«А можа, не ўдалося ёй украсці хлеба: заўважылі – ці скупая, крыклівая фраў, ці сам пануры, з вялікай, як цэбар, люлькай «гросбаўэр» – прускі кулак»* [Бр. I, с. 118];

- метафарамі: *«Выкінуць псіну і людажэрца, Прасмердлага фюрэра вон»* [К-с II, с. 246]; *«Зірнуў на дучэ фюрэр цёрты I апускае зрок уніз, Як злодзей выкрыты, прыпёрты, Смяецца, нібы і не ліс»* [К-с II, с. 385]; *«Знай: фюрэр твой – пустаіш і тлень»* [К-с II, с. 349]; *«На дучэ фюрэр глянуў зверам I загарэўся, як піон»* [К-с II, с. 385]; *«Няхай ён, лёс і фюрэра і дучэ, Падпальшычкаў вайны налучыць не мінуца»* [К-с II, с. 368]; *«Перад пачаткам блакады нейкі тройчы ардэнаносны франтавік яшчэ загадзя, напярэдадні падскочыў на матацыкле да той «фарфлюхтэр флюс», з намерам паглядзець, чаго тут і каго тут так баяцца тылавая пацукі, адкормленныя зондэрфюрэры і розны неарыйскі паліцэйскі зброд»* [Бр. I, с. 383];

- параўнаньнямі: *«Свіныя вочкі паліцая забегалі, як мышкі»* [К-с V, с. 465]; *«Зірнуў на дучэ фюрэр цёрты I апускае зрок уніз, Як злодзей выкрыты, прыпёрты, Смяецца, нібы і не ліс»* [К-с II, с. 385]; *«Ганю фельдмаршала, як клячу»* [К-с II, с. 386]; *«На дучэ фюрэр глянуў зверам I загарэўся, як піон»* [К-с II, с. 385]; *«Ён нажорся, як чоп, гэты рабочы гітлераў бугай, і з сабой прынёс бутэрброд, які доўга і даўка чвакаў, лежачы на спіне...»* [Бр. I, с. 78];

- гіпербалай: *«Капаючы бульбу, мы старанна раўняліся ў рад, ніхто не вытыркаўся, нават хоць бы на нос наперад, як ні стараліся нас падзадорыць на гэта брахлівыя, наіўныя батрачкі, як ні крычалі аканом ці вахман вечнае «польнішэс швайн!..»* [Бр. I, с. 78–79]; *«Ён мог гадзінамі бубніць пра ўсе падзеі свайго дня, пра кожны кавалак яды, пра кожны крок сваіх баўэраў...»* [Бр. I, с. 79]; *«Душаць нас граціцы, Трэба нам прасторы. Я – ваш бог, я – фюрэр»* [К-с II, с. 391];

- грубай лексікай: *«З двара паказалася вусатае мурло фельдфебеля»* [Бр. I, с. 102]; *«Зайшлі не туды вы: I самі падохнеце хутка I фюрэр паршывы»* [К-с VII, 261];

- антытэзай: *«На службу карычневай гнілі Яго гнаў і фон-абармот»* [К-с VII, с. 277]; *«[...] і хвастаць мазольнымі кулакамі*

на *фельдфебельскім* мурле, і гладзіць лобы твар Ружэ [...]» [Бр. I, с. 104].

Большасць такіх слоў, якія выкарыстоўваюцца ў спалучэнні з германізмамі, маюць негатыўны эмацыянальна-ацэначны кампанент як частку сваёй семантыкі (*гад, абармот, мурло* і г. д.) ці атрымліваюць яго ў выніку ўжывання з пераносным значэннем (*тыповы фашысцкі чурбан, глянуў зверам, свіныя вочкі*). Яны канкрэтызуюць, дапаўняюць, мадыфікуюць значэнне апошніх, утвараюць адзінае семантычнае цэлае, разам выражаюць адно паняцце, і іншамоўная лексіка ў такіх спалучэннях становіцца важным сродкам выражэння адмоўных эмоцый, перадае боль, страх, абурэнне, нянавісць да ворагаў ці, наадварот, – іронію, упэўненасць у перамозе. Тыя ж эмоцыі кантэкст выклікае і ў чытача, які спачувае яго героям. Адначасова даецца адмоўная ацэнка ворагаў і здраднікаў, падкрэсліваецца іх бесчалавечнасць, бязлітаснасць, а таксама слабасць і баязлівасць.

На пачатковым этапе запазычанне ў сістэме мовы часцей за ўсё мае адно значэнне, бо звычайна запазычваюцца адназначныя словы (напрыклад, тэрміны) альбо адбываецца звужэнне семантычай структуры іншамоўнага слова да аднаго значэння, радзей, як сведчаць даследчыкі, запазычваюцца словы з мнагазначнай семантыкай. Але затым семантычны аб'ём гэтых слоў змяняецца: запазычанне можа звужаць, пашыраць ці пераасэнсоўваць сваё значэнне [6]. Падобныя змены ў семантыцы іншамоўных слоў можна назіраць і ў мове твораў мастацкай літаратуры.

Германізмы, ужытыя ў мастацкіх творах, могуць спазнаваць звужэнне свайго першаснага значэння. Напрыклад, слова *Führer* у нямецкай мове можа азначаць: 1) правадыр; кіраўнік; 2) вагонаважаты, шафёр; 3) праваднік; 4) даведнік [3]. У беларускай мове слова *фюрэр* выкарыстоўваецца толькі для ідэнтыфікацыі ваенна-фашысцкіх кіраўнікоў і ў першую чаргу Гітлера: «*Няхай жа гад-фюрэр крываваы, Кат-Гітлер запіша сабе: Здабудзе ён толькі той славы, Што знойдзе асіну сабе*» [К-с I, с. 193]; «*Як быццам толькі для таго, каб далажыць сваім фюрэрам пра яшчэ адзін бяспланавы закончаны адпачынак*» [Бр. III, 425]; «*Ён ужо трэці год выконвае за светам волю сваіх шматлікіх фюрэраў, з адным, найбольшым, у недасягальнай вышыні*»

[Бр. I, 411]; «*Што ж да магчымай адказнасці, калі ўжо маўчаць пра чалавечае сумленне, – на гэта ёсць начальства, **фюрэры***» [Бр. I, 411]. Слова *Reich* мае ў нямецкай мове значэнні «дзяржава» і «імперыя» [13], у беларускай мове яно абазначае выключна гітлераўскую Германію: «*Ды інтарэсы юнкера – інтарэсы «вялікага **Райху***» [Бр I, с. 85]. У падобных выпадках пісьменнікі выкарыстоўваюць словы, уласцівыя носбітам іншай мовы, для абазначэння рэалій іх жыцця, стварэння сітуацыйнай дакладнасці, дакументальнасці [7, 51–52]. Паколькі гэтыя словы звязаны з фашысцкай тэматыкай і ідэалогіяй, яны развілі і негатыўны экспрэсіўна-ацэначны кампанент у сваёй семантыцы. У творах гэтыя словы маюць выразныя пэяратыўныя канатацыі.

Для некаторых адзінак характэрна частковая мадыфікацыя значэння, змяненне іх дэнататыўнага кампанента. Гэта адбываецца ў мастацкіх тэкстах, калі нямецкія словы ўжываюцца ў мове палонных беларусаў. Так, словы *штуба*, *вахман*, *арбайтскаманда*, *гросбаўэр*, *фраў* у творах беларускай літаратуры называюць з’явы выключна чужой рэчаіснасці і абазначаюць іх так, як яны замацаваліся ў свядомасці фашысцкіх ахвяр. Як адзначае П. Сцяцко, даследуючы раман «Птушкі і гнёзды», для палонных *штуба* – гэта не проста пакой, «а частка лагернага кутка з надта знаёмай ім атмасферай» [8, 227]. *Баўэр* – гэта толькі нямецкі селянін, *фраў* – выключна нямецкая жанчына, такія, якімі іх запамнілі палонныя пад час вайны, з уласцівымі ім якасцямі: скупасцю, крыклінасцю, панурасцю, недалёкасцю, фанабэрыстасцю: «*А можа, не ўдалося ёй украсці хлеба: заўважылі – ці скупая, крыклівая **фраў**, ці сам пануры, з вялікай, як цэбар, люлькай “гросбаўэр” – прускі кулак*» [Бр. I, с. 118]. Наступны прыклад асабліва выразна паказвае, што нельга беларускую жанчыну назваць *фраў*: «*Спадар зондэрфюрэр кажа, што **фраў**... што жонку сваю вы можаце забраць*» [Бр. I, с. 278]. Таксама і словы *вахман* і *арбайтскаманда* называюць рэаліі жыцця палонных менавіта на чужбіне. *Вахман* – гэта не проста вартавы, а надзіральнік, які абыходзіцца з палоннымі як з нявольнікамі, распараджаецца іх жыццём, а *арбайтскаманда* абазначае не проста спецыяльна выдзеленую групу рабочых, а менавіта групу палонных, што вымушаны выконваць любую цяжкую работу: «*Палонныя, што працавалі*

на *арбайтскамандах*, атрымлівалі па трыццаць марак у месяці [...]» [Бр. I, с. 97]. Такім чынам, адбываецца мадыфікацыя дэнататыўнага кампанента германізмаў і адначасовае развіццё ў іх негатыўнай канатацыі. Ужыванне такіх адзінак дазваляе праўдзіва адлюстраваць падзеі, перадаць атмасферу тых часоў.

Словы, якія называюць ваенныя чыны, могуць ужывацца беларускімі пісьменнікамі метанімічна са значэннем *салдаты, захопнікі*: «*Не выйдзе з замкнёнага круга нямецкі капрал*» [К-с II, с. 210]; «*Дзе толькі не пройдзе фельдфебель, Там чорныя пусткі ляжаць*» [К-с II, с. 348]; «*Ды інтарэсы юнкера – інтарэсы «вялікага Райху»*» [Бр. I, с. 85]; «*Усякае начальства – скажам, аканом ці той обер-лейтнант – лепш ведае, чаго хоча фюрэр, і яму, радавому Кумбіру, застаецца адно – паслухмяна выконваць*» [Бр. I, с. 90]; «*Ваенныя злачынцы – зондэрфюрэры і іх мясцовыя прыслужнікі, некалькі ваўкаватых або размяклых на гніль эсэсаўцаў («Гітлер капут!»), крымінальнікі, чалавек з пяцьдзсят*» [Бр. III, с. 501].

Спецыфічнай з’яўляецца семантыка слова *паліцай*, бо ў нямецкай мове яно абазначае арганізацыю і не мае значэння асобы, у той час як у беларускай мове гэты германізм пераасэнсоўваецца на народнай аснове і ўжываецца як назва тых, хто служыў у нямецка-фашысцкай паліцыі [9, с. 189]: «*Каб не давалі есці байцам. Каб выдавалі іх паліцаям*» [Бр. I, с. 273]; «*Насустрач паліцаям стаіць адзін Міша*» [Бр. III, с. 142]. «*І з лагера збег ён, і зброю У фрыца здабыць абяцае, І з намі даўно ўсёй душою, Не зносіць ніяк паліцая*» [К-с VII, с. 331].

Асобны выпадак уяўляюць словы, якія маюць дыфузнае значэнне, з’яўляючыся полісемантычнымі. Гэта пераважна нямецкія прыметнікі, якія абазначаюць эмацыйныя праяўленні. Як адзначае Д. Кananенка, «часцей за ўсё яны выступаюць у якасці эмацыянальнага выклічніка» і могуць перадаваць не толькі «адмоўныя адносіны да фактаў рэчаіснасці – гнеў, пратэст, незадавальненне, іронію, спалох, а і станоўчыя – захапленне, задаволеннасць» [7, 51–53]. Так, слова *капут* запазычвае з нямецкага арыгінала ядзернае значэнне – *разбіты, зламаны, сапсаваны*, якое ўдакладняецца кантэкстам і набывае дадатковы эмацыянальны кампанент: «*Сёння Пиэрва быў трошкі капут!..*» [Бр. I, с. 90]. Тут слова *капут* абазначае *нездаровы, разбіты*

і мае іранічную афарбоўку. «*Ды будуць і тут ім падэрвы, Усе залапочуць: **канут!***» [К-с VII, с. 386]. У гэтым кантэксце семантыка адзінкі блізкая да значэння слова *бяда*, а канатацыйны кампанент выражае гнеў і абурэнне. «*І ўраз выхаліў дзед швайку, – Вось суну пад рэбры – **канут!***» [К-с VII, с. 279]. У гэтым кантэксце германізм ужыты са значэннем *смерць, канец*, а яго кантэкстуальная эмацыянальная афарбоўка памацняе іронію. Эмоцыі персанажаў, што перадаюцца падобнымі выразамі, могуць і больш адназначна падкрэслівацца кантэкстам: – **Канут!** – з *роспаччу* ў *голесе прамовіў Хрулька і безнадзейна махнуў рукой. // – Гут, гут! – пахваліў Петрыка обер-лейтэнант* [К-с V, с. 464–465]. У першым прыкладзе германізм перадае распач і безнадзейнасць, у другім – задавальненне.

Падобную ролю выконвае ў творах і нямецкая лаянкавая лексіка: дэнататыўны кампанент у ёй невыразны, на першы план у такіх адзінках выходзіць негатыўная эмацыянальная афарбоўка, якая ў такіх словах захоўваецца незалежна ад кантэксту: *польнішэс швайн (польская свіння), цум тойфэль! (к чорту!), о доннэрветар! (чорт пабяры!), фарфлюхтэр флюс (праклятая рака), scheissegal (напляваць)*. Як падкрэсліваюць Д. Кананенка [7], Н. Пятрова [10], Ю. Сцепанчук [5], такія адзінкі ўжываюцца ў якасці сродкаў моўнай характарыстыкі герояў з адмоўнай ацэнкай, выкарыстоўваюцца ў мове персанажаў з мэтай іх індывідуальнай і сацыяльнай характарыстыкі, а ў мове расказчыка яны характэрныя асяроддзе. Персанажы, якія ўжываюць падобныя словы, большасць якіх з’яўляецца эмацыянальна-экспрэсіўнымі назвамі асобы паводле фізічных ці духоўных асаблівасцяў, выкрываюць такім чынам сваю нікчэмнасць і становяцца антыгероямі [7, 51–53]: «*Капаючы бульбу, мы старанна раўняліся ў рад, ніхто не вытыркаўся, нават хоць бы на нос наперад, як ні стараліся нас падзадорыць на гэта брахлівыя, найўныя батрачкі, як ні крычалі аканом ці вахман вечнае «польнішэс швайн!..»* [Бр I, с. 78–79]. «*Фельдфебель Элер, дзябёлы вусач, загадчык лагернага склада вопраткі і абутку, стаяў перад глухою брамкай у казарменным плоце і лаяўся. – **О доннэрветар!** – трубіў ён. – Дык гэта ж, мае апосталы, свінства!*» [Бр. I, с. 96]. «*Сярожа шысан, гут?*» – падаў вышэй яго просьбу, надзею, нясмелую радасць спадар камендант. –

«*Scheissegal*» [Бр. I, с. 413]. Нямецкая лаянкавая лексіка сустракаецца пераважна ў мове фашыстаў і служыць для стварэння абагульненага партрэта фашысцкіх захопнікаў. Адначасова падобныя іншамоўныя зніжаныя лексічныя адзінкі выконваюць ролю эўфемізмаў, дазваляючы пісьменнікам не парушаць моўнага этыкету.

Германізмы, выкарыстаныя ў творах мастацкай літаратуры, могуць не змяняць свайго асноўнага значэння, але яны, як правіла, адрозніваюцца тым не менш ад беларускіх адпаведнікаў канатацыйнымі кампанентам і ўжываюцца ў творы як стылістычныя дублеты: у адрозненне ад беларускамоўных эквівалентаў яны маюць пэярэтыўную афарбоўку і дапамагаюць аўтару перадаць здзек, насмешку, іронію [11, 138]. Напрыклад: «*Даў Гітлер яму падвышэнне: Гер Зюмель цяпер – капітан, За кожны ухіл, парушэнне Здзірае апошні капітан. Фон Зюмель шрайбуе загады, Фон Зюмель засноўвае лад*» [К-с VII, с. 158]. Германізм *шрайбуе*, які нездарма ўжыты замест беларускага *піша*, нясе дадатковае значэнне – перадае нямецкую стараннасць, якая тут служыць нядобрым намерам, а афармленне чужога слова беларускімі марфэмамі стварае эфект горкай іроніі.

Негатыўная экспрэсія характэрна для ўсіх запазычаных з нямецкай мовы адзінак, звязаных з ваенна-фашысцкай тэматыкай: *гітлераўцы; хайль, Гітлер!, гітлерюгенд, зондэрфюрэр, штрафкампані, гэндэ гох!* У гэтым выпадку мае месца факталагічная экспрэсіўнасць, якая з'яўляецца вынікам узаемаадносін «тэкст – аб'ектыўная рэчаіснасць», фарміруецца пад уздзеяннем экстралінгвістычных фактараў [12, 17–19]. Такія словы незалежна ад кантэксту маюць экспрэсіўна-эмацыянальны кампанент як частку сваёй семантыкі. Яны выклікаюць у чытача пэўныя негатыўныя асацыяцыі і афарбоўваюць увесь кантэкст, ствараючы атмасферу жорсткасці і бесчалавечнасці. Напрыклад: «*За імі ў густой перадвячэрняй імгле вырысоўваецца некалькі рухомах сілуэтаў, і адтуль упершыню даходзіць да маёй свядомасці крык: «Гэндэ гох!»*» [Бр. I, с. 109]. З іншага боку, кантэкст канкрэтызуе і памацняе негатыўную канатацыю: «*Сыноч аканома, нагала стрыжаны шчанюк у форме гітлерюгенда, нёс яго [аўтамат] на баявым узводзе, з пальцам на спуску*» [Бр. I, с. 77]. Памяншальны суфікс назоўніка *сыноч* разам

з метафарай *шчанюк* перадаюць адмоўную ацэнку, пагарду адрасанта да фашысцкага салдата, і ўвесь кантэкст памацняе негатыўна-ацэначны кампанент экзатызма *гітлерюгенд*.

Як адзначае В. Тэлія, адным са спосабаў стварэння канатацыі з'яўляецца гукасімвалізм, які «супастаўляе» абазначаемае з незвычайным выражэннем і тым самым выдзяляе прыкмету, якая прыдае эмпатычнасць выказванню. Напрыклад, *абракадабра* [1, 29]. На нашу думку, гэта мае месца і пры ўжыванні запазычанняў, калі іх фармальна абалонка з'яўляецца невядомай, новай, незвычайнай ці нават незразумелай для адрасата, што стымулюе паяўленне ў пэўным кантэксце той ці іншай экспрэсіўнай афарбоўкі. Нярэдка аўтары даследаваных твораў мэтанакіравана выкарыстоўваюць германізмы, каб у першую чаргу падкрэсліць гучанне нямецкай мовы, у той час як значэнне лексічных адзінак адыходзіць на другі план. У цэнтры ўвагі чытача аказваецца гукавая абалонка выразаў: «*На, майн лібэр, іст шон ды захэ эрледыкт?*» [Бр. III, с. 444]. «*Der Hund ist noch ganz jung und dumm*» [Бр. I, с. 412]. «*Ляціць грузавая Наўзбоч пад адко Загаўкалі гады, Крычаць: – Was ist los?*» [К-с II, с. 207]. Асабліва відавочнай становіцца роля нязвыклата гучання слоў у наступным кантэксце, дзе амаль палова слоў з'яўляецца скажоннымі беларускімі лексэмамі, вымаўленымі на нямецкі лад: «*Галлэ! Галлэ! Столёвіціэ! Столёвіціэ цум тойфэль! Гір Шуховіціэ! Шу-хо-ві-ціэ! Гайль Гітлер! Яволь!..*» [Бр. III, с. 442]. Такія кантамінаваныя беларуска-нямецкія ўкрапванні служаць сродкам стварэння камічнага эфекту. Таксама ў кантэксце «*Выгукваюць «хайль» яму, «гох»*» [К-с VII, с. 276] аўтар падкрэслівае важнасць не значэнняў, а спецыфіку «выгуквання» слоў. А ў кантэксце «*Забегалі каты: – Гер-гер!*» [К-с VII, с. 269] наогул выкарыстоўваецца гукапераймальнае слова, якое перадае толькі спецыфіку гучання нямецкага маўлення, тое, як яе ўспрымалі простыя людзі, што не ведалі нямецкай мовы. Так ці інакш, гучанне ўсіх неадаптаваных германізмаў, дзякуючы сваёй навізне і частковай незразумеласці для рэцыпіента, мае важнае значэнне для стварэння негатыўнай канатацыі. Яны дапамагаюць аўтару правесці ўмоўную мяжу паміж «сваёй», роднай, і «чужой», незнаёмай, непрыемнай рэальнасцю, паміж акупантамі і іх ахвярамі, кантрастна адлюстраваць іх светапогляд і жыццёвы лад, даць адмоўную ацэнку паводзінам і ўчынкам фашыстаў.

Акрамя таго, як падкрэсліваў П. Сцяцко [8], ужыванне германізмаў службыць сігналам, што гаворка вядзецца на нямецкай мове, і спецыфіка іх гучання выконвае сваю функцыю таксама і тут: «Тут жыве мой добры камарад Гросман. Хальт!» [Бр. I, с. 92]. «О доннэрветар! – трубіў ён. – Дык гэта ж, мае апосталы, свінства!» [Бр. I, с. 96].

Такім чынам, менавіта ў кантэксце адбываецца развіццё канатацыі ў запазычаных адзінках. Характэрным для нямецкамоўных слоў, ужытых у творах з ваеннай тэматыкай, з'яўляецца развіццё выключна пеяратаўнай канатацыі. Германізмы, ужытыя ў творах на ваенную тэматыку, выконваюць наступныя функцыі: служаць сігналам, што гаворка вядзецца на нямецкай мове; спрыяюць верагоднаму адлюстраванню атмасферы ваеннага часу, стварэнню дакументальнасці, сітуацыйнай дакладнасці; дапамагаюць аўтару моўнымі сродкамі стварыць партрэт фашысцкага захопніка, даць яму характарыстыку; называюць аб'екты выключна чужой рэчаіснасці, размяжоўваюць паняцці «сваё» / «чужое»; служаць сродкамі перадачы негатыўных эмоцый і ацэнак аўтара ці персанажаў.

Літаратура

1. Телия, В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 142 с.
2. Красней, В. П. Сучасная беларуская мова: Лексікалогія. Фразеалогія / В. П. Красней, У. М. Лазоўскі, І. М. Шчарбакова. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 175 с.
3. Нямецка-беларускі слоўнік / Л. В. Браноўская [і інш.] ; пад. агул. рэд. У. І. Марцінеўскага, П. В. Садоўскага. – 2-е выд., папр. і дап. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2003. – 269 с.
4. Винокур, Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1980. – 237 с.
5. Сцепанчук, Ю. А. Лексіка іншамоўнага паходжання ў сучаснай беларускай паэзіі / Ю. А. Сцепанчук. – Мінск-Масква : Артфул, 2002. – 82 с.
6. Булыка, А. М. З моў блізкіх і далёкіх / А. М. Булыка. – Мінск : Народная асвета, 1986. – 72 с.
7. Кананенка, Д. Неасвоенныя словы нямецкага паходжання ў сучаснай беларускай прозе / Д. Кананенка // Роднае слова. – 2008. – № 1. – С. 51–53.
8. Сцяцко, П. У. Стылістычнае выкарыстанне германізмаў у рамане Я. Брыля «Птушкі і гнёзды» / П. У. Сцяцко // Мовазнаўчы досвед (выбраныя творы) : у 2 ч. – Гродна, 2005. – Ч. 1. – С. 378

9. Баханькоў, А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд / А. Я. Баханькоў – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 231 с.

10. Пятрова, Н. Запазычаная лексіка ў мове твораў Міхася Зарэцкага / Н. Пятрова // Роднае слова. – 2008. – № 12. – С. 52–55

11. Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 207с.

12. Маслова, В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста / В. А. Маслова. – Минск : Вышэйшая школа, 1997. – 156 с.

13. Брыль, Я. Збор твораў : у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 1979. – Т. 1. – 512 с.

14. Брыль, Я. Збор твораў : у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 1980. – Т. 3. – 528 с.

15. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1972. – Т. 2. – 568 с.

16. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1973. – Т. 5. – 640 с.

17. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1974. – Т. 7. – 456 с.